

ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТОВАРООБІГУ УКРАЇНИ З ЄС У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЇЇ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ

У сучасних умовах розвиток української промисловості відбувається під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників, серед яких важливе місце посідають міжнародні інтеграційні процеси. Тому одним провідних чинників зростання та раціонального використання промислового потенціалу України є європейський вектор її регіональної економічної інтеграції. Нині Україна чітко декларує своє прагнення бути учасницею Європейської спільноти. Європейський вибір її зовнішньої політики толерується на найвищому державному рівні та підтверджується значною кількістю активних заходів, спрямованих на поглиблення як економічного, так і інших аспектів співробітництва з ЄС. Тому ґрунтовний аналіз розвитку промислового сектору України в умовах євроінтеграції має важливе значення для вироблення її ефективною зовнішньоекономічної політики на всіх рівнях.

Теоретичним проблемам інтеграції та адаптації економіки України до умов Європейського Союзу присвячено праці вітчизняних науковців, а саме А. Гальчинського, В. Гейця, Б. Губського, І. Грицяка, Д. Лук'яненка, В. Романенка, К. Смирнова, С. Соколенка, Л. Чернюк, А. Чухна [1-10] та ін. Однак, незважаючи на значну кількість проведених досліджень, питання оцінки впливу європейської інтеграції на розвиток українського промислового сектору та обґрунтування напрямів формування зовнішньоекономічної політики України в розрізі окремих регіонів держави досліджено недостатньо.

Метою статті є оцінка регіональних особливостей товарообігу України з ЄС у контексті розвитку її промислового сектору й обґрунтування євроінтеграційного напрямку

формування її зовнішньої економічної політики.

За роки незалежності України відбулися зміни в напрямках її зовнішньоекономічної політики, а саме поступова переорієнтація з країн-членів СНД на ЄС та інші країни світу. У зовнішньоторговельному обігу (ЗТО) України частка країн-членів ЄС за 2005-2012 рр. зросла з 26 до 31%. У 2012 р. питома вага експорту українських товарів до ЄС у загальному обсязі експорту України становила 24,5%, а питома вага імпорту з країн-членів ЄС до України – 32,7% загального обсягу імпорту країни [11]. Якщо розглянути рівень ЗТО України з країнами ЄС у регіональному вимірі (рис. 1), то можна спостерігати, що лідерами за показниками ЗТО до країн ЄС є м. Київ, а також Донецька, Дніпропетровська, Київська, Львівська та Закарпатська області. Вони разом складають 70% загального обсягу ЗТО країни.

Такі тенденції пов'язані передусім із значною роллю зовнішньоекономічних чинників у структурі промислового комплексу цих регіонів, що є також їх характерною особливістю, і спеціалізацією цих регіонів на експорті продукції металургійного комплексу, мінеральних продуктів та продукції галузей машинобудування. Зокрема, країни ЄС є головними стратегічними партнерами цих регіонів та реципієнтами продукції даних галузей промисловості. Проте сконцентрованість експорту вказаних регіонів на досить обмеженому наборі товарних груп суттєво підвищує ризики залежності від поточних коливань кон'юнктури європейських ринків. А специфіка промислової структури даних областей, у якій переважають ресурсоемні (насамперед енергоємні) виробництва, зумовлює значний

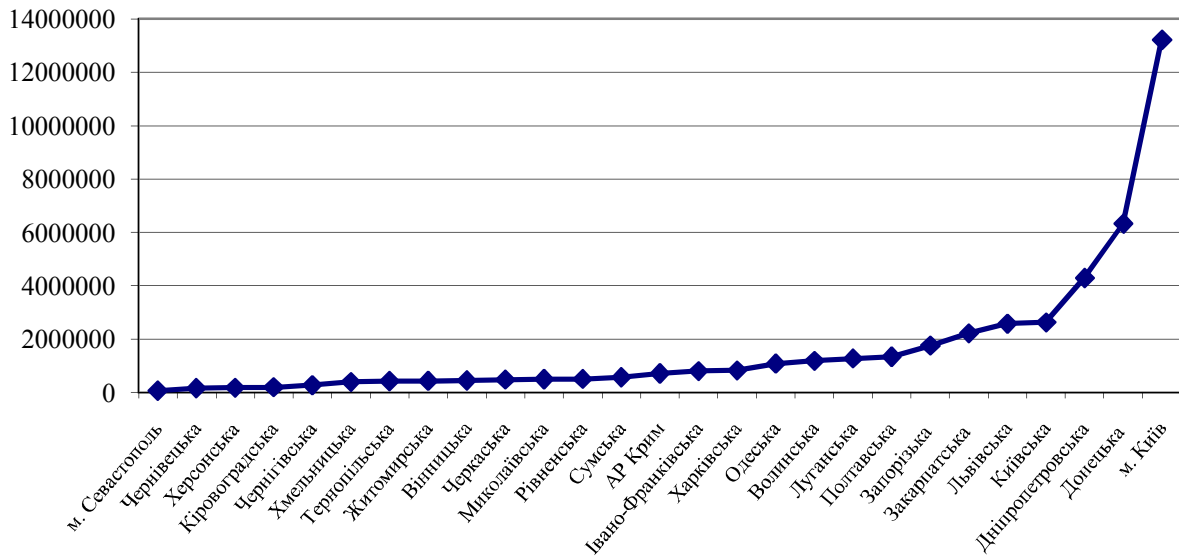

Рис. 1. Зовнішньоторговельний обіг України в розрізі її регіонів у 2012 р., тис. дол. США [12]

рівень їх залежності від імпорту відповідних видів сировини та матеріалів [13, с. 85].

Оцінка експортних можливостей промисловості регіонів України та величина їх зовнішньоторговельного обігу з країнами ЄС свідчать про високий рівень інтеграції даних регіонів з ЄС та вигідність євроінтеграційного вектора як для цих областей, так і для держави в цілому.

Щоб визначити, наскільки тісною є співпраця України з країнами-членами ЄС, необхідно проаналізувати рівень її інтеграції з ЄС (рис. 2). Його можна відобразити за допомогою показника інтенсивності торгівлі, який ілюструє, наскільки активною є торгівля (обіг) певної держави чи регіону з тією чи іншою країною. Відповідно чим більше значення цього показника, тим вище рівень інтеграції країни чи регіону.

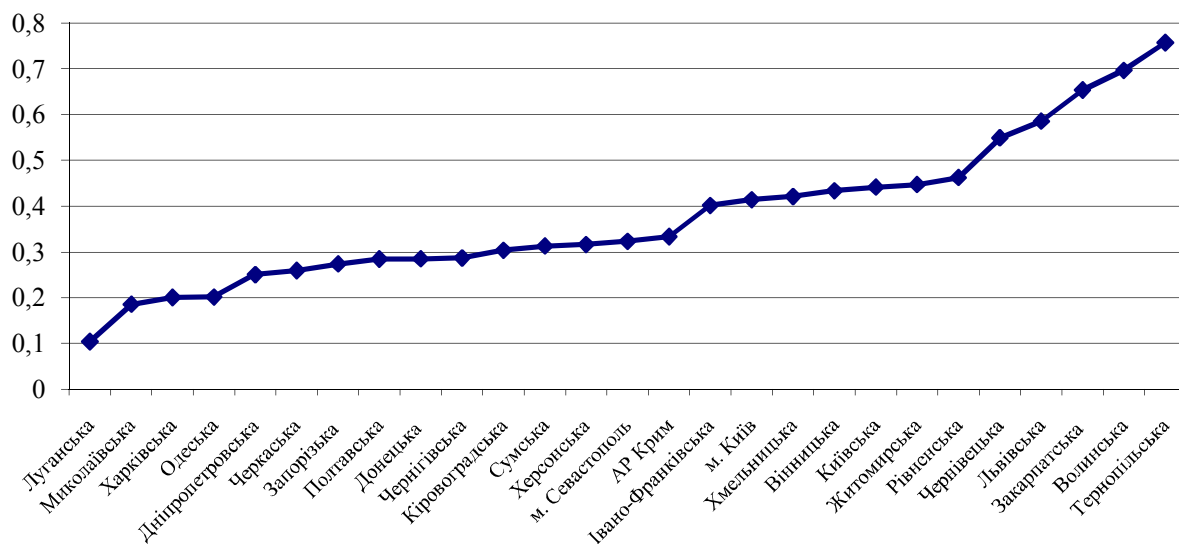

Рис. 2. Рівень інтеграції України в розрізі її регіонів у 2012 р., % [13]

Як видно з рис. 2, показник інтенсивності ЗТО суттєво відрізняється по регіонах України, що свідчить про різне спрямування пріоритетів їх економічної інтеграції. Найвищий рівень за цим показником мають регіони західного прикордоння України, а саме Тернопільська, Волинська, Закарпатська, Львівська, та Чернівецька області. Їх рівень інтеграції з країнами ЄС за показником інтенсивності обігу становить більше 50%. В основному така тенденція пов'язана із близькістю розташування цих регіонів та їх безпосереднім межуванням із Євросоюзом, а також із налагодженістю партнерських зв'язків з країнами-членами ЄС, особливо із сусідніми державами. Середнє значення показника інтенсивності торгівлі припадає на м. Київ, а

також на центральні регіони держави (інтенсивність ЗТО становить від 30 до 45%).

Проаналізувавши рівень інтеграції України з країнами ЄС у розрізі окремих макрорегіонів держави, можна спостерігати різновекторність їх інтеграційних процесів та діаметральність тенденцій розвитку їх зовнішніх торговельних потоків (рис. 3-8, авторські розрахунки).

Показники ЗТО України в розрізі макрорегіонів свідчать, що переважання у структурі ЗТО країн СНД спостерігається у Східному, Північно-Східному, Причорноморському та Придніпровському макрорегіонах, натомість у Західному та Центральному визначальними є країни Європи.

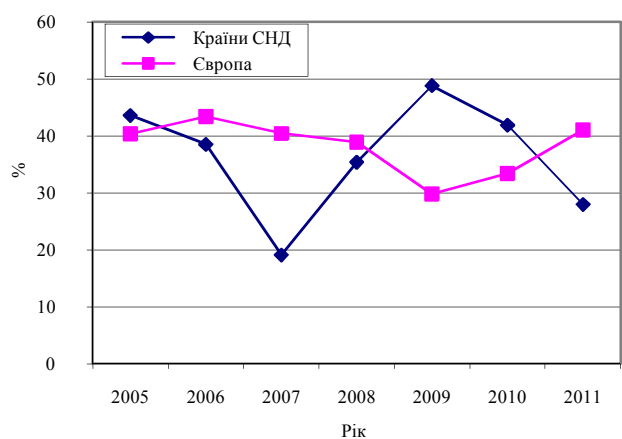
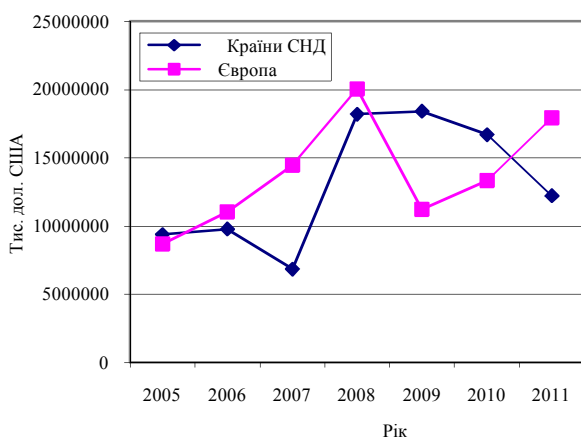

Рис. 3. Динаміка ЗТО та показника інтенсивності торгівлі Центрального макрорегіону України

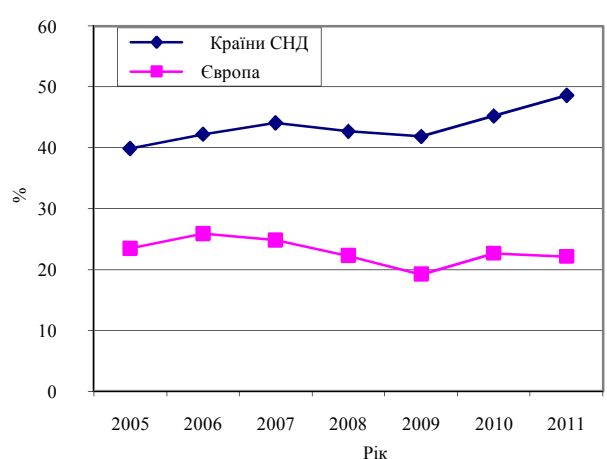
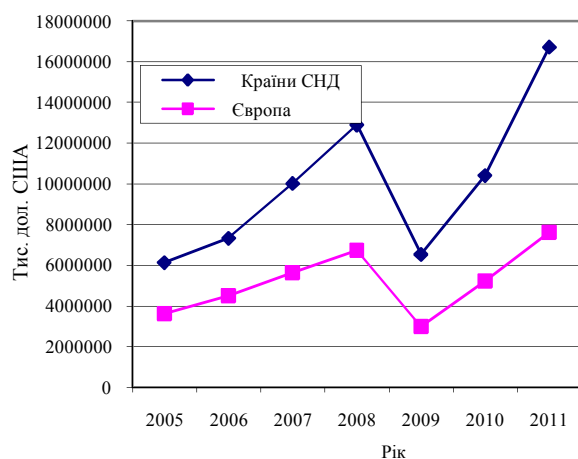

Рис. 4. Динаміка ЗТО та показника інтенсивності торгівлі Східного макрорегіону України

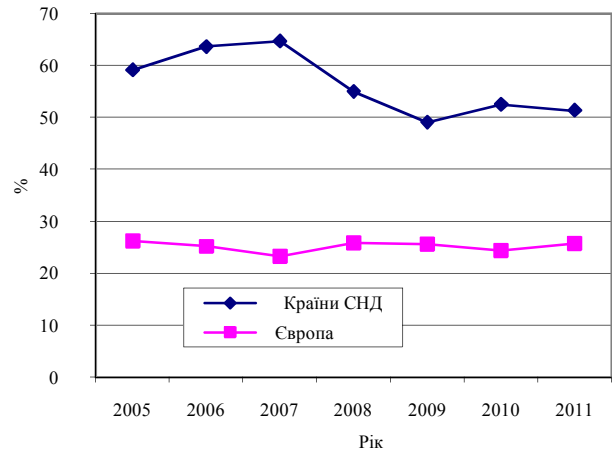
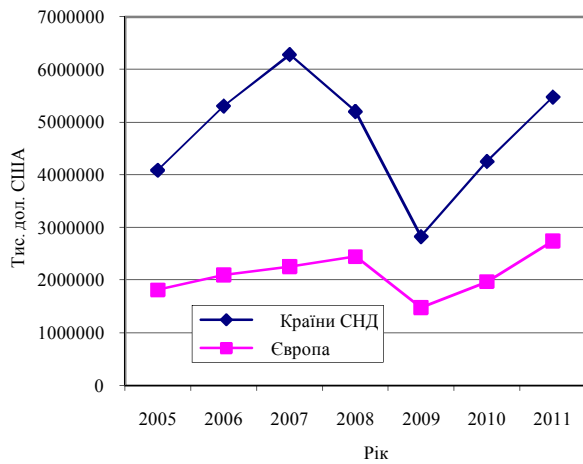

Рис. 5. Динаміка ЗТО та показника інтенсивності торгівлі Північно-Східного макрорегіону України

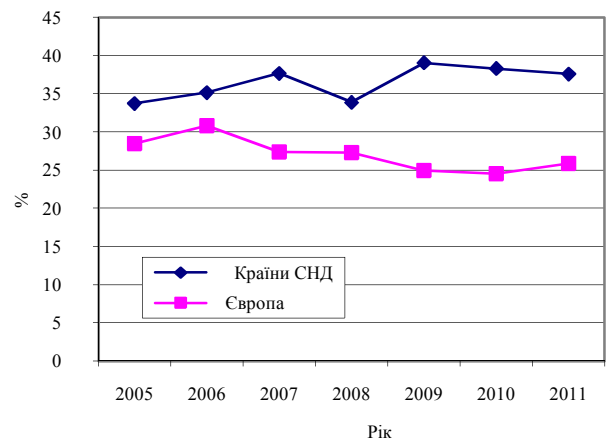
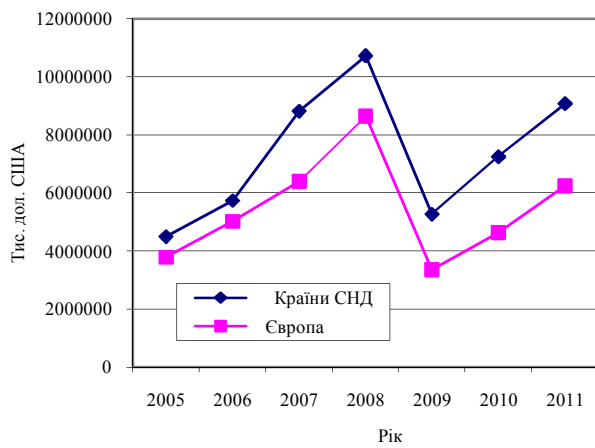

Рис. 6. Динаміка ЗТО та показника інтенсивності торгівлі Придніпровського макрорегіону України

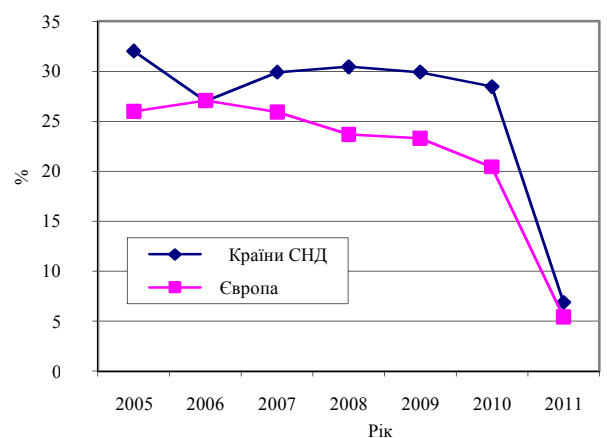
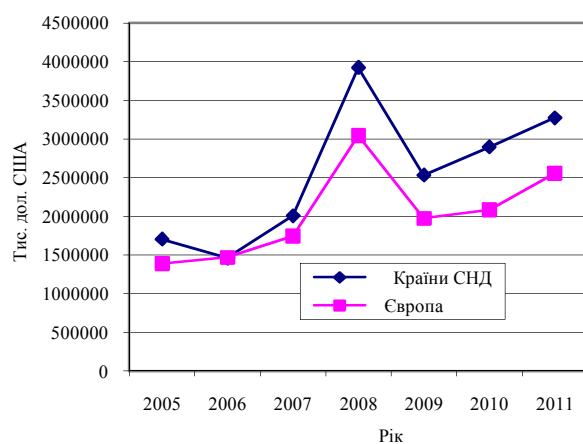

Рис. 7. Динаміка ЗТО та показника інтенсивності торгівлі Причорноморського макрорегіону України

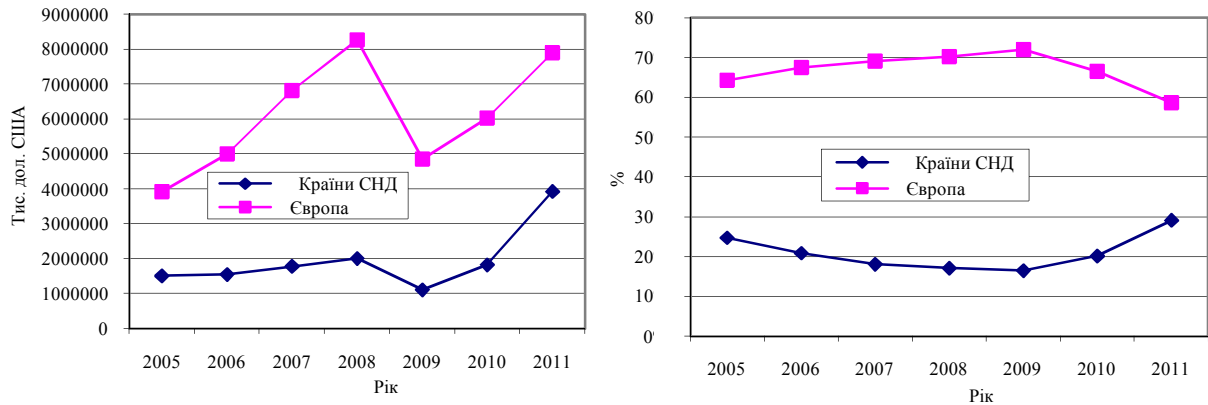

Рис. 8. Динаміка ЗТО та показника інтенсивності торгівлі Західного макрорегіону України

Щодо Західного макрорегіону України, до якого включено 7 областей, а саме Львівську, Волинську, Івано-Франківську, Тернопільську, Закарпатську, Чернівецьку та Рівненську, то, як видно з рис. 8, рівень зовнішньоторгового обігу, так само як і рівень інтеграції, тут суттєво відрізняється і домінує в напрямі країн-членів ЄС, на противагу країнам СНД. Це пов'язано передусім із прикордонним розташуванням макрорегіону, а тому і напрям його зовнішньої політики зорієнтований здебільшого на європейські країни. Крім того, дані регіони з європейським країнами, передусім із країнами-сусідами, пов'язує ще й історичне минуле, а також спільні проблеми та інтереси, які нині існують між

ним на різних рівнях, зокрема у сфері енергетики, екології, науки, освіти, культури тощо. Упродовж усього періоду розвитку міжнародних відносин України європейський вектор зовнішньоекономічних зв'язків її Західного макрорегіону залишається одним із найважливіших як з точки зору окреслення пріоритетів його зовнішньої промислової політики, так і в контексті використання тих геоелементів переваг, якими володіють цей регіон та відповідні країни.

Якщо проаналізувати окремо Карпатський регіон, то можна зауважити, що найвищий рівень євроінтеграції спостерігається у двох його областях – Закарпатській та Львівській (рис. 9).

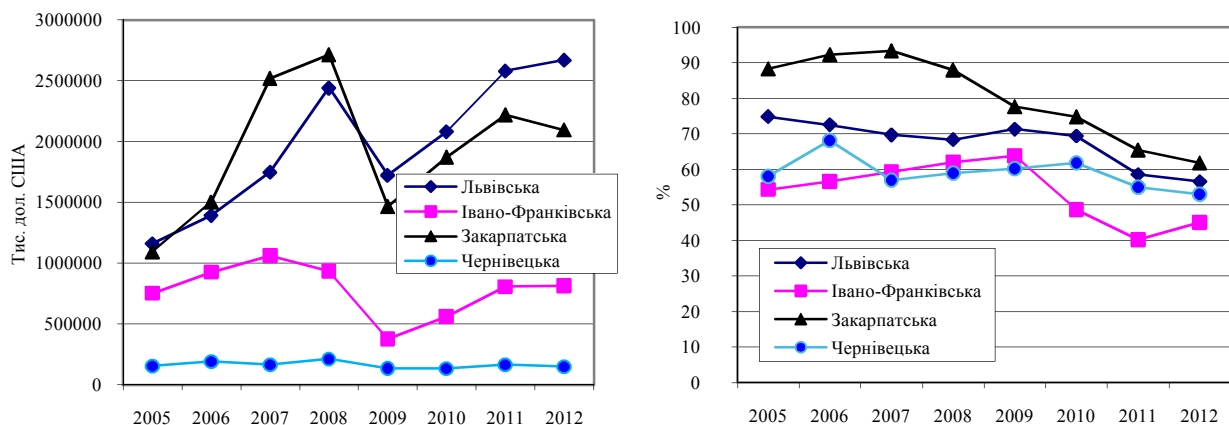

Рис. 9. Динаміка ЗТО та показника інтенсивності торгівлі Карпатського регіону України з країнами ЄС (авторські розрахунки)

Загалом слід відзначити, що рівень економічної інтеграції всіх без винятку обла-

стей Карпатського регіону з країнами ЄС є достатньо високим, оскільки частка цих кра-

їн становить більше 50% у їх зовнішній торгівлі. Зокрема, в Закарпатській області у середньому 83% її зовнішньоекономічного обігу припадає на країни ЄС.

Незважаючи на широкую географію зовнішньоекономічних зв'язків Карпатського регіону, понад 60% його ЗТО здійснюється до декількох основних країн, з якими впродовж тривалого періоду часу вже налагоджені тісні партнерські відносини. Відповідно кожна область має своїх основних партнерів, з якими вона співпрацює більшою чи меншою мірою. Зокрема, до основних країн-партнерів Львівської області, до яких вона експортує свою продукцію, належать Польща, Німеччина, Данія, Велика Британія, Чехія та Італія. Щодо імпорту у Львівську область, то понад 60% його основного обсягу належить незмінно Польщі та Німеччині,

решта країн мають суттєво менші частки в загальному обсязі імпорту області.

Безсумнівно, що структура зовнішньоекономічних потоків регіону має неабиякий вплив на ефективність і особливо на конкурентоспроможність його економіки. Незмінно висока частка сировини у загальному експорті містить загрозу збереження динаміки сировинного експорту і, відповідно, негативно впливає на експортні можливості його промисловості. Натомість збільшення частки машинобудівної продукції в експорті промислової продукції забезпечуватиме динамічний економічний розвиток на основі інновацій.

Упродовж 2005-2012 рр. для областей Карпатського регіону була характерна тенденція збільшення обсягів експорту промислової продукції до країн ЄС, яка зберігалася протягом досліджуваного періоду часу (рис. 10).

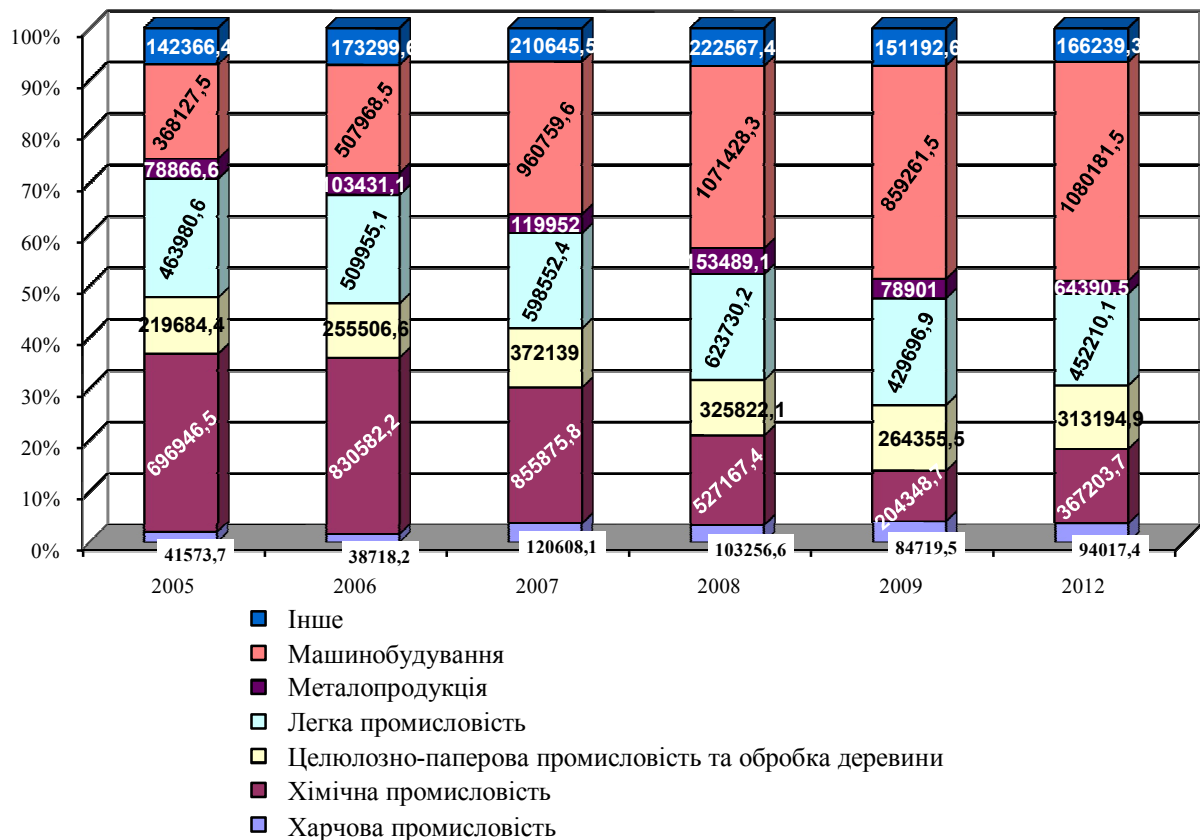

Рис. 10. Динаміка експортної діяльності Карпатського регіону в розрізі окремих галузей промисловості (авторські розрахунки за даними джерела [13]), тис. дол. США

Найбільша частка в експорті промислової продукції Карпатського регіону до країн ЄС належить хімічній та легкій промисло-

вості, а також продукції галузей машинобудування, що разом становлять у середньому 74% експорту всієї промислової продукції

регіону, з них хімічній промисловості належить 23, легкій – 20, машинобудуванню – 31%. Слід зазначити, що розширення виробництв, які працюють на українській сировині в галузі хімічної промисловості, сприятиме збільшенню експортних можливостей даної галузі, а це своєю чергою – підвищенню національних конкурентних переваг на європейському ринку.

Аналіз впливу євроінтеграції на розвиток галузі легкої промисловості свідчить, що до суттєвих і беззаперечних конкурентних переваг як для регіону, так і для держави загалом слід віднести вартість і якість первинної сировини (традиційна сировина луб'яних культур і шовківництва) на європейському ринку. Товар, який стабільно має одну з найбільших часток у ЗТО української швейної продукції, – це пальта та плащі жіночі з вовни. Це свідчить також про те, що слід розвивати власне виробництво в групі текстильних матеріалів із традиційної для України сировини – вовни, льону, хімічних волокон. Крім того, вступ до зони вільної торгівлі з ЄС вимагатиме від українських підприємств легкої промисловості випуску продукції європейської якості, а отже, технічного й технологічного їх переоснащення, поліпшення якості сировини, відстеження нових тенденцій ринку.

Особливої актуальності набуває також попит на вітчизняну продукцію машинобу-

дування у країнах Євросоюзу, яка потрібна не лише для підтримки діючих виробництв, але і стає ключовим фактором технологічного розвитку та інноваційної модернізації економіки держави загалом. Останім часом темпи розвитку машинобудівної галузі значно прискорилися. Проте вітчизняна економіка потребує від машинобудування не стільки кількісного, скільки якісного зростання. Поки що брак якісного зростання цієї галузі в Україні покривався імпортом. Розв'язання проблеми імпортозаміщення має отримати якісно новий формат – не намагатися дублювати імпорتنу продукцію чи її замітники з метою скоротити імпорт, а створювати в себе виробництво сучасних видів якісної високо-технологічної продукції, незалежно від того, замінюватиме вона імпорتنу чи стане окремою статтею вітчизняного конкурентоспроможного експорту [14].

Структура експорту промислової продукції Карпатського регіону змінюється з часом, зокрема, експорт продукції хімічної промисловості різко скорочується, натомість стрімко зростають обсяги експорту продукції галузі машинобудування (рис. 11). Подібна тенденція є вельми позитивною і зберігається внаслідок припливу в регіон іноземних інвестицій, в основному із західних країн-членів ЄС, а також створення спільних підприємств, у тому числі за участю європейського капіталу.

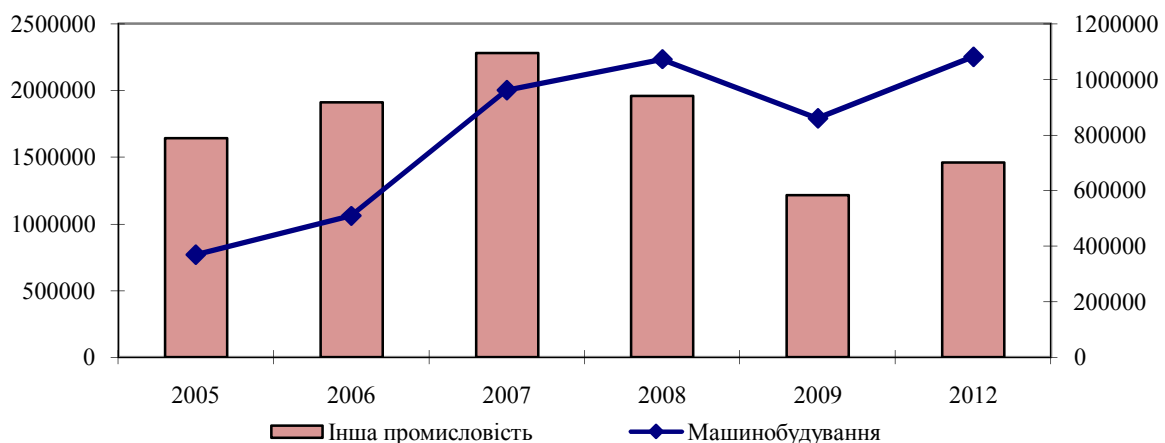

Рис. 11. Обсяги експорту продукції машинобудування та інших галузей промисловості Карпатського регіону (авторські розрахунки за даними джерела [13]), тис. дол. США

Загалом зміна галузевої структури експорту Карпатського регіону в напрямі зниження частки сировини з одночасним стрім-

ким зростанням частки технологічно ємної продукції є позитивним результатом і дозволяє прогнозувати успішність його розвитку із

збереженням подібних тенденцій при виході на європейські ринки.

Аналіз структури експорту продукції підгалузей машинобудівного комплексу Карпатського регіону до країн ЄС свідчить про те, що

основну нішу займає продукція електротехнічного машинобудування – 89,2%, меншу – продукція важкого машинобудування – 8%. Транспортне машинобудування займає в експорті Карпатського регіону лише 0,85% (рис. 12).

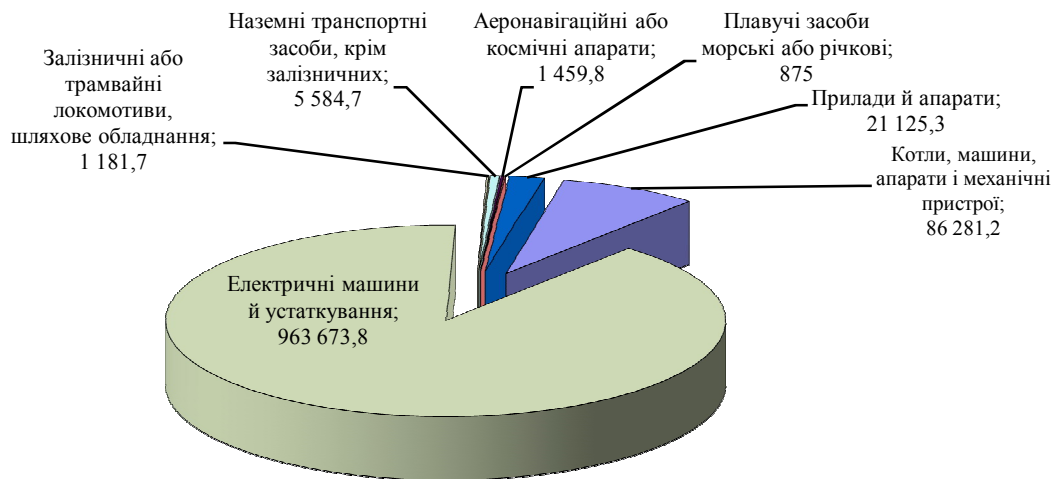

Рис. 12. Структура експорту продукції підгалузей машинобудування Карпатського регіону до країн ЄС (авторські розрахунки за даними джерела [13]) у 2012 р., тис. дол. США

Особливістю Карпатського регіону є також робота значної частки його підприємств за давальницькими схемами і, відповідно, залежність від іноземних замовлень, в основному з Європи. Значна питома вага готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, є характерною ознакою промислового експорту всіх без винятку областей Карпатського регіону. Майже всі підприємства легкої, хімічної та інших галузей промисловості регіону працюють на давальницькій сировині для розвинутих європейських держав. Зокрема, у Львівській області впродовж 2011-2012 рр. питома вага експорту готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, становила понад 40%, тоді як у докризовий період у сумарному обсязі експорту регіону вона коливалась у межах третини [15]. Країни Євросоюзу є основними партнерами при укладанні давальницьких контрактів Львівщини.

В Івано-Франківській області в товарній структурі експорту промислової продукції, виготовленої з давальницької сировини, провідне місце посідають обсяги органічних хімічних сполук (62,8%), полімерних матеріалів, пластмас (26,3%) та енергетичних матеріалів, нафти і продуктів її перегонки (6,0%)

[16]. Вагомими є поставки цієї продукції до Угорщини, Польщі, Румунії, Словаччини, Естонії. Запровадження схеми роботи підприємств на давальницькій сировині є суттєвою проблемою області, зокрема у галузі легкої промисловості, оскільки така ситуація не сприяє зміцненню їх фінансового становища, тому що створений прибуток не залишається на підприємстві, а вітчизняний ринок не наповнюється товарами легкої промисловості.

У загальних обсягах експорту товарів Закарпатської області питома вага давальницької сировини та продукції, виготовленої з неї, як була, так і залишається значною. Слід зазначити, що загалом структура виробництва області здебільшого зорієнтована на виготовлення продукції з давальницької сировини і, відповідно, значно залежить від іноземних замовлень [17]. Основні надходження зазначеної сировини здійснювались із Німеччини, Угорщини, Австрії, Італії та Бельгії. Водночас у 2010 р. частка продукції, виготовленої з давальницької сировини, у загальному експорті товарів області становила 80,3%, а в 2011 р. зменшилася до 48,8% [18]. На жаль, подібно до ситуації в інших областях Карпатського регіону більшість промислових підприємств Закарпаття працює за да-

вальницькими схемами і повною мірою залежить від обсягів поставок цієї сировини для її переробки, що не дає можливості вплинути на розвиток даної галузі в регіоні.

Оскільки вступ до зони вільної торгівлі з ЄС вимагатиме від українських промислових підприємств постачання продукції європейської якості, а отже, потребує їх технологічного переоснащення, поліпшення якості сировини, відстеження сучасних тенденцій, то для тих підприємств, які вже працюють за давальницькими схемами, євроінтеграційний напрям буде вельми актуальним і сприятливим, оскільки їх виробничий процес уже пристосований до випуску продукції європейської якості. Крім того, технічне переоснащення українських промислових підприємств, які працюють за давальницькими схемами, здійснюється за рахунок техніки, яка виробляється іноземними фірмами, тому для таких підприємств загроза призупинення виробництва є мінімальною. Отже за техніко-технологічним чинником процес інтеграції в ЄС підприємств легкої, хімічної, машинобудівної галузей, які працюють на давальницькій сировині з Європи, не гальмується. Негативним моментом є, звичайно, той факт, що європейські фірми розглядають українські промислові підприємства тільки як власників дешевої робочої сили для випуску товарів широкого вжитку європейської якості на їх замовлення. Іноземні інвестори згодні завозити до України техніку й технології, але не зацікавлені в підготовці фахівців вищого рівня кваліфікації.

Євроінтеграційний напрям для України є вкрай актуальним питанням сьогодення – як у цілому для держави, так і в розрізі окремих її регіонів. Євроінтеграція, як мета досягнення макроекономічних показників на рівні країн ЄС, є позитивним фактором розвитку української промисловості, тому що вона сприятиме надходженню іноземних фінансових ресурсів, активному обміну технологіями, впровадженню інноваційних проєктів, налагодженню довготривалих зв'язків між підприємствами. Проте використання переваг євроінтеграції можливе лише за умов проведення державою ефективної (тобто послідовної та зваженої) зовнішньоекономічної політики, вводячи помірковані обмежувальні заходи та використовуючи переважно нетарифні бар'єри у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Для уникнення

негативних наслідків євроінтеграційного процесу важливо досягти економічної незалежності держави, диверсифікувати український експорт та імпорт, а також джерела отримання сировини і пального.

Усе вищезазначене засвідчує необхідність реалізації цілеспрямованих заходів державної та, зокрема, регіональної економічної політики щодо створення умов для використання переваг євроінтеграції для України, найважливішою з яких є стимулювання технологічного експорту. Цього можна досягти шляхом запровадження ефективних інструментів державного регулювання – від тарифного захисту ринку і стимулювання експорту до прямої фінансової підтримки НДДКР та фінансування технологічного переозброєння засобів виробництва. Зокрема, у сфері підтримки високотехнологічного експорту потрібна допомога в одержанні великого обсягу закордонних сертифікатів, у міжнародному патентуванні, подоланні протекціоністських заходів [19]. Особлива увага має бути спрямована також на підвищення стандартів якості при стимулюванні технологічного попиту.

До інших можливостей використання переваг євроінтеграції для України доцільно віднести ряд таких заходів:

спрощення процедур митного оформлення експорту технологічно ємної продукції та застосування механізму повернення ПДВ подібним вітчизняним експортерам;

забезпечення доступу до інформації про товарні пропозиції українських виробників та про попит на їх продукцію на міжнародних ринках;

надання інформаційних послуг вітчизняним експортерам стосовно умов ведення торгівлі на закордонних ринках, забезпечення захисту їхніх інтересів у конфліктних ситуаціях, сприяння участі українських виробників у спеціалізованих міжнародних виставках, ярмарках;

використання переваг прикордонного розміщення багатьох регіонів України, зокрема налагодження партнерських відносин із сусідами в рамках програм та проєктів трансграничного співробітництва.

Висновок. Таким чином, запровадження ефективно налагодженої системи заходів, що сприятимуть використанню переваг євроінтеграції для України в усіх сферах її економічного життя, дозволить підвищити рівень

технологічного забезпечення конкурентоспроможних галузей промисловості та сприятиме її економічному зростанню й адаптації до викликів зовнішнього світу.

З метою формування євроінтеграційного напрямку зовнішньої промислової політики України необхідні подальші всебічні дослідження тенденцій і факторів зростання та раціонального використання її промислового потенціалу в контексті виходу на європейські ринки.

Література

1. Гальчинський А.С. Євроінтеграційним курсом [Електронний ресурс] / А.С. Гальчинський. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Evointeg/Statua3.htm>.

2. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: моногр.: у 2 ч. – Ч. 2 / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 273 с.

3. Губський Б.В. Євроатлантична інтеграція України / Б.В. Губський. – К.: Логос, 2003. – 328 с.

4. Грицяк І.А. Диференційована європейська інтеграція: аналіз концепцій, підходів та інструментів / І.А. Грицяк, О.О. Хоменко // Зб. наук. праць Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2009. – № 1. – С. 182-193.

5. Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей: моногр.; за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, В.І. Чужикова. – К.: КНЕУ, 2007. – 544 с.

6. Романенко В.А. Оцінка змін у структурі попиту на робочу силу в машинобудуванні / В. А. Романенко // Проблеми ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектору економіки України: міжнар. наук.-практ. конф. (28-29 листоп. 2007 р.): тези доповідей. – К., 2008. – Т. 1. – С. 212-215.

7. Смирнова К.В. Європейська інтеграція України: перспектива зони вільної торгівлі з країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (правові аспекти) / К.В. Смирнова // Право України. – 2011. – №9. – С. 201-207.

8. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України / С.І. Соколенко. – К.: Логос, 1999. – 539 с.

9. Методологія формування та розвитку регіональних господарських систем в економічному просторі. В кн.: Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження / Л.Г. Чернюк, М.І. Фашевський, Д.В. Клиновий; за ред. Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – 220 с.

10. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А. Чухно. – К.: Логос, 2003. – 631 с.

11. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2012 році // Стат. зб.; відп. за вип. А.О. Фризоренко. – К., 2013. – 229 с.

12. Регіони України: стат. зб. / за ред. Осауленка О.Г. – К., 2012. – Ч. II. – 783 с.

13. Жаліло Я.А. Послаблення залежності економіки старопромислових регіонів України від зовнішньоекономічних чинників як стратегічний орієнтир структурної політики / Я.А. Жаліло, О.Ю. Снігова // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1. – С. 85-91.

14. «Перепусткою» у бізнес глобальної економіки є лише інновації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uspp.org.ua/interview/28.perepustkoyu-u-biznes-globalnoi-ekonomiki-lishe-innovacii.htm&print>.

15. Головне управління статистики у Львівській області: прес-реліз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stat.lviv.ua

16. Головне управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.if.ukrstat.gov.ua

17. Промисловість Закарпаття: стат. зб. / Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2011. – 84 с.

18. Закарпатська ОДА. Зовнішня торгівля товарами і послугами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/publication/print/5368.htm>.

19. Технологічна модернізація промисловості України / за ред. Л.І. Федулової; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2008. – 472 с.

Надійшла до редакції 29.10.2013 р.